

Fabiny Tibor

Mártírium mint szó és tett William Tyndale életében és halálában

Ki vagy, ki saját vágyaimmal kísértesz?” T. S. Eliot *Gyilkosság a székesegyházban* (1935) című drámájában a főhős, Becket Tamás kiált fel így, amikor az önmagával vívott lelki tusájában a nem várt negyedik kísértő személyében ráismer az „égi nagyságot” cserébe saját mártíriumával fizetni kész hiú sóvárgására. Ám Becket legyőzi a negyedik kísértőt, vágyis önmagát, s így karácsony másnapján, amely az egyház liturgiája szerint az első keresztény mártír, István vértanú ünnepe, immár éretten és higgadtan prédikál:

„A keresztény vértanúság nem véletlen [...] A vértanúság sohasem az ember szándéka, mert az igazi vértanú az, aki Isten eszközévé lett, aki elveszítette akaratát az Isten akaratában, azaz hogy nem is elveszítette, hanem megtalálta, mert szabadságra lelt abban, hogy aláveti magát Istennek.”¹

Fabiny Tibor, „Mártírium mint szó és tett William Tyndale életében és halálában”, in: Fazakas Gergely Tamás, Imre Mihály, Százaz Orsolya (szerk.), *Mártírium és emlékezet. Protestáns és katolikus narratívák a 15–19. században*, Debrecen, 2015, Debreceni Egyetemi Kiadó, /Loci Memoriae Hungaricae, 3./, pp. 15–29.

Vajon a 16–17. században a hitükért vértanúságot szenvedő katolikus, protestáns és anabaptista mártírok – Brad S. Gregory számítása szerint mintegy ötezer személy² – találkoztak-e az Eliot Beckerjéhez hasonló „negyedik kísértővel”? Nem tudjuk, s természetesen nem is firtathatjuk. Egy-egy mártírhálállal megpecsételt életűnek azonban nyoma mába eredhetünk.

A 16. század elején, az angol reformáció hajnalán a római katolikus egyház hitét védő Morus Tamás (1477–1535. július 7.) és a reformatori hitet valló William Tyndale (kb. 1492–1536. október 6.) hívítaja³ szenvedélyben és felkészültségben epoksi méretűnek⁴ tekinthető, s felkismeretük meggyőződéséért mindketten az életükkel fizettek. Életükben a legnagyobb ellenfelek, azonban a tizennégy, illetve tizenhat hónapos fogságukat követő halálukban mindketten Krisztus tanúi, mártírok lettek.⁵ Több alkalommal is írtak a keresztény mártíriumról, mielőtt maguk is mártírként fejezték be életüket.

¹ T. S. ELIOT, *Gyilkosság a székesegyházban*, ford. Vas István, Bp., Európa, 1985 (XX. századi angol drámák), 690.

² Brad S. GREGORY, *Salvation at Stake: Christian Martyrdom in Early Modern Europe*, Cambridge (MA), Harvard University Press, 1999, 6.

³ http://thomasmoreresources.org/tmstudies/DCH_Fabiny.pdf (utolsó letöltés: 2014. november 30.)

⁴ Brad S. GREGORY, *Tyndale and More, in Life and in Death*, Reformation, 8, 2003, 173–197.

⁵ Uő, *Saints and Martyrs in Tyndale and in More = Martyrs and Martyrdom in England, c. 1400–1700*, ed. Thomas S. FREEMAN, Thomas F. MAYER, Woodbridge, The Boydell Press, 2007 (Studies in Modern British Religious History), 107–125.

A következőkben a szó és a tett egységét vizsgálom meg, elsősorban William Tyndale életében és írásaiban, alkalmilag összehasonlítva ezeket a nagy ellenfél, Morus Tamás szintén a mártíriumról szóló gondolataival. Arra vagyok kíváncsi, hogy az írásban is sokszor kifejtett hitbeli meggyőződés, a „szó” miként válik számára eseményé, történéssé, azaz valósággá. Mindeközben a mártírológia – véleményem szerint – eddig elhanyagolt hermeneutikai szempontjára is igyekszem rávilágítani. Tézisem, hogy a keresztény, s különösen is a protestáns mártírológia igazán csak a bibliai tipológia (más néven: „figurális értelmezés”) logikájának ismeretében érthető meg.

Mártírológia és tipológia

Eric Auerbach a *Figura* című híres tanulmányában a következőképpen definiálta a figurális értelmezést: „A figurális értelmezés két olyan esemény vagy személy között hoz létre összefüggést, amelyek közül az egyik nemcsak önmagát, hanem a másikat is jelenti, a másik pedig az egyiket magában foglalja vagy beteljesíti. A figura két pólusa időben elválik egymástól, de mint valódi történéssé vagy személyé, mind a kettő az idődimenzióon belül van.”⁶ Hagyományos értelemben a bibliai tipológiáról az Ó- és az Újszövetség (ahogy ma kezdik mondani: a Héber Biblia és az Újszövetség) kapcsolataként beszélnek, amikor egyes ószövetségi személyek, dolgok vagy események újszövetségi személyek, dolgok vagy események típusai, előképei, azaz prefigurációi, s így az Újszövetség „beteljesíti” az Ó-t. 1992-es angol nyelvű könyvemben⁷ a hagyományos tipológiafogalmat („prefiguráció”) kiterjesztettem, s arról szóltam, hogy a keresztény gondolkodásban inkább „posztfigurációról” kell beszélnünk; tehát Krisztus nemcsak az Ószövetség betöltése, antitípusa, hanem a keresztény ember számára Krisztus maga lesz „típus”, olyan „minta”, amelyet az őt követőknek kell betölteni, imitálni – kempisi értelemben. Ez a „posztfiguráció” már az Újszövetségben is jelentkezik, különösen a mártírium kapcsán.

Vizsgáljuk meg a keresztény függő Jézus halála előtti utolsó szavait, valamint Istvánnak a megkövezése pillanatában kimondott utolsó szavait! A keresztény ember számára a keresztény élet kereszt formájú, Krisztus formájú élet. A mártírok protomártírja István vértanú (ApCsel 7,2–60), aki „betölti” Krisztus mintáját. Figyeljük csak meg: István, az első vértanú az őt megkövező zsidókért Jézus szavaival imádkozik, csak a sorrend különbözik: István először a lelket ajánlja fel, és azután könyörög az üldözőért. A verbális egybeesést tulajdoníthatjuk annak is, hogy Lukács a szerzője mind az idézett evangéliumnak, mind az Apostolok Cselekedeteinek, de az is figyelemre méltó, hogy Lukács maga is a bibliai tipológia analógiájával gondolkodik.

⁶ ERIC AUERBACH, *Figura = A hermeneutika elmélete*, szerk. FABINY Tibor, Szeged, JATEPress, 1987 (Ikonológia és Műértelmezés, 3), 46.

⁷ TIBOR FABINY, *The Lion and the Lamb: Figuratism and Fulfillment in the Bible: Art and Literature*, London, Macmillan, 1992, 111–115.

Típus, figura (előkép)	Antitípus, posztfiguráció (beteljesedés)
Jézus: Lk 23,34 és Lk 23,46	István: ApCsel 7,59–60
³⁴ Jézus pedig így könyörgött: „Atyám, bocsásd meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.”	⁵⁹ Amikor megkövezték Istvánt, az így imádkozott: „Úr Jézus, vedd magadhoz lelkemet!”
³⁴ ó δὲ Ἰησοῦς ἔλεγεν Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασιν τί ποιοῦσιν.	⁵⁹ καὶ ἐλαλοῦντων τὸν Στέφανον ἐπικαλοῦσιν αὐτὸν καὶ λέγοντα Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου.
⁴⁶ Ekkor Jézus hangosan felkiáltott: „Atyám, a te kezzedbe teszem te az én lelkemet!” És ezt mondta, va meghalt.	⁶⁰ Azután térdre esett, és hangosan felkiáltott: „Uram, ne ródd fel nekik ezt a bűnét!” És amikor ezt mondta, meghalt.
⁴⁶ καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ Ἰησοῦς Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμά μου· τοῦτο δὲ εἰπὼν ἐξέπνευσεν.	⁶⁰ θεὸς δὲ τὰ γόνατα ἔκροξεν φωνῇ μεγάλῃ Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς ταῦτην τὴν ἁμαρτίαν· καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκώμηνθη.

Tyndale életéről először John Foxe (1516/17–1587) 1563-as hatalmas *Acts and Monuments* című mártírológiai munkájából⁸ szerzhetünk tudomást. 1573-ban ő jelentette meg John Day nyomdással együtt a *The Whole Works of W. Tyndall, John Frith, and Doct. Barnes, Three worthy Martyrs* című kiadványt.⁹ A könyv egyrészt könyvésztileg jelentős – szép minőségben megjelentetett folio-kiadvány –, másrészt azért is, mert ezúttal Foxe nemcsak a mártírok életének és halálának általa megrajzolt narratíváját adja elő, hanem a mártírok szavait is, azaz „saját alá rendezt” az angol korai reformáció három legjelentősebb alakjának és tudós mártírjának összegyűjtött írásait.

A következőkben William Tyndale írásaiban keressük a mártíriumra mint a Krisztus-követés típusára utaló gondolatokat, majd azokat a mártíriumra vonatkozó bibliai vereseket vesszük sorra, amelyeket írásaiban magára vonatkoztat a két nagy ellenfél, a katolikus Morus Tamás és a reformátor William Tyndale is.

Mártíriumra való utalások Tyndale írásaiban

A következőkben Tyndale négy próza művéből idézünk fel részleteket, majd egy Frith-nek írt levelét kívánjuk a mártírium szempontjából elemezni.

1. A hamis sáfárról szóló példázat (1528)

Tyndale 1528-ban, nyolc évvel a mártírhála előtt egy lutheri prédikáció átdolgozásában, *A hamis sáfár példázata* című, a megigazulás teológiai kérdéséről szóló művében

⁸ Thomas S. Freeman szerint John Bale (1495–1563) tekinthető az angol protestantizmus megreformálójához, az ő tanítványa volt a nagyobb hírnévre szert tett John Foxe. Foxe munkája 1563–1689 között kilenc kiadást ért meg, volt számos rövidített kiadása is. Lásd Thomas S. FREEMAN, *Introduction: Over their Dead Bodies: Concepts of Martyrdom in Late-Medieval and Early-Modern England = Martyrs and Martyrdom in England*, i. m., 2.

⁹ *The whole works of W. Tyndall, John Frith, and Doct. Barnes, three worthy martyrs, and principall teachers of this Church of England collected and compiled in one tome together, [sic] being before scattered, [and] now in print here exhibited to the Church. To the prayse of God, and profite of all good Christian readers*, At London: Printed by Iohn Daye, and are to be sold at his shop vnder Aldersgate, An. 1573.

